

Sopimuksen syntyminen ja vahingonkorvausvastuu sopimusneuvotteluissa

Kalle Mäenpää

Sopimuksen syntyminen ja vahingon- korvausvastuu sopimus- neuvotteluissa

Yliopistollinen väitöskirja, joka Helsingin yliopiston oikeustieteellisen tiedekunnan suostumuksella esitetään julkisesti tarkastettavaksi Porthanian Suomen Laki -salissa lauantaina 10. joulukuuta 2022 kello 10.

Copyright © 2022 Alma Talent Oy ja Kalle Mäenpää
Yhteistyössä Lakimiesliiton Kustannus

Kansi: Helene Lindfors
Taitto: Aste Kirjat Oy

ISBN 978-952-14-4870-6
ISBN 978-952-14-4872-0 (verkkokirja)

Paino: Otavan Kirjapaino Oy, Keuruu 2022

Anna kirjasta palautetta: kustannustoimitus@almatalent.fi

Esipuhe

Sopimusneuvotteluihin liittyvät vastuukysymykset vaikuttavat ensi silmäyksellä harmittomalta tutkimusaiheelta. Kyse on vain velvoitteen syntymisestä ja sen rikkomisen seurauksista. Lainopillisen tutkimuksen tekeminen pitäisi myös olla melko suoraviivasta: valitaan aihe, muodostetaan siitä tarkempi tutkimusongelma ja -kysymykset, tutustutaan aiempaan tutkimukseen, valitaan teoreettinen viitekehys, valitaan ja rajataan tutkimusaineisto, analysoidaan sitä ja lopulta tehdään johtopäätökset.

Näin kuvittelin, kun aloitin tämän tutkimuksen tekemisen. Toisin kuitenkin kävi. Pahaa-aavistamattomana huomasin melko pian eksyneeni oikeudenalan peruskysymysten äärelle. Mikä on sopimus, miksi sopimusvelvoitteet eroavat muista velvoitteista, miten velvoitteita syntyy, mikä on vahinko ja miksi niitä pitäisi korvata? Tässä vaiheessa jo hieman epätoivoisena ymmärsin, että tutkimusongelman täsmällinen kuvaaminen ja oikeiden tutkimuskysymysten asettaminen on mahdollista vasta, kun minulle on muodostunut jonkinlainen itsenäinen näkemys näistä peruskysymyksistä. Epäkiitollisena tehtävänäni tämän jälkeen oli käydä tutkimusprosessin vaiheita läpi uudestaan eri järjestyksessä ja välillä useainkin kertaan. Kun koko touhu alkoi jo näyttää tuhoon tuomitulta, kävi kuitenkin niin, että tuon sekavan prosessin kirjaaminen ja raportointi alkoi muistuttaa tieteellistä tutkimusta. Arkisemmin tutkimusprosessia voisi kuvata myös siten, että aluksi valitsin paksun seinän ja löin siihen päätä niin pitkään, että seinä lopulta antoi periksi.

Tutkimuksen viimein valmistuessa on syytä kiittää siihen myötävaikuttaneita ihmisiä, aivan ensiksi työnohjaajaani professori emerita Lena Sisula-Tulokasta. Hän alkujaan sai minut jäämään valmistumisen jälkeen töihin yliopistolle tohtorikoulutettavaksi. Lena on ollut korvaamattomana apuna ja tukena koko prosessin ajan. Kun työ ei

ottanut valmistuakseen, hän jaksoi myös muistuttaa siitä, kuinka paljon minua tulisi harmittamaan, jos jättäisin sen kesken.

Tutkimuksen esitarkastajina ovat toimineet professori Björn Sandvik ja dosentti Sakari Wuolijoki. He ovat hoitaneet tehtävänsä joutuisasti ja antaneet hyödyllisiä neuvoja. Professori Janne Kaisto on lupautunut toimimaan vastaväittäjänä. Tutkimustani ovat Lenan järjestämässä epämuodollisissa tapaamisissa eri vaiheissa kommentoineet professori emeritus Heikki Halila sekä oikeusneuvokset Juha Häyhä ja Juha Mäkelä sekä dosentti Mika Hemmo, joka on myös loppuvaiheessa toiminut tutkimuksen vastuuhenkilönä. Professori Olli Norros on nähnyt vaivaa vastatakseen erinäisiin uteluihini velvoitteiden syvimästä olemuksesta. Hän on myös aivan kalkkiviivoilla edesauttanut prosessin loppuunsaattamista toimimalla tutkimuksen vastuuhenkilönä ja kustoksena väitöstilaisuudessa. Enemmän tai vähemmän suorasti työn valmistumiseen ovat vaikuttaneet entiset kollegani Helsingin yliopistossa, etenkin vanhempi yliopistonlehtori Daria Kozłowska-Rautiainen sekä apulaisprofessori Katri Havu. Keskusteluseuraa ovat tarjonneet myös professori Ville Pönkä ja vanhempi yliopistonlehtori Jaana Norio. Esitän suuret kiitokset kaikille mainituille ja muille tutkimuksen valmistumiseen myötävaikuttaneille henkilöille.

Tutkimus on saanut lopullisen muotonsa kustantajan, Alma Talentin edustajien osaavissa käsissä. Tästä esitän kiitoksen sisältöpäällikkö Arja Lappeteläiselle ja kustannustoimittaja Katja Kolulalle, jotka ovat auttaneet tekstin kieliasun hiomisessa lopulliseen muotoonsa.

Minulla on myös ilo kiittää Maaliskuun 25 päivän rahastoa ja Suomalaisista Lakimiesyhdistystä, jotka ovat tukeneet tutkimusta taloudellisesti.

Erityisen kiitoksen myötäelämisestä ja tuesta ansaitsee rakas puolisoni Vanessa. Hän on myös edesauttanut tutkimuksen valmistumista parantamalla englanninkielisen tiivistelmän kirjoitusasua. Vanessa antanee anteeksi ainakin osan tämän tutkimuksen tekemiseen käyttämästäni ajasta, koska aivan loppuksi kiitän kissaamme Elsaa oikeanlaisen elämänasenteen opettamisesta.

Helsingissä, syyskuun 27. päivänä 2022

Kalle Mäenpää

Sisällys

ESIPUHE	V
LYHENTEET	XV
ABSTRACT	XVII
1 JOHDANTO	1
1.1 Sopimus ja sopimusneuvottelut.....	1
1.2 Sopimus- ja deliktivastuu sopimusneuvotteluissa.....	4
1.3 Tutkimuskysymykset ja niiden rajaukset	6
1.4 Tutkimusmetodi	9
1.4.1 Lainopillinen tutkimus tieteellisenä toimintana ..	9
1.4.2 Oikeuslähteopin merkitys	14
1.4.3 Oikeustieteen ja -käytännön näkökulma oikeuteen.....	19
1.4.4 Oikeusperiaatteet oikeudellisessa argumentaatiossa	24
1.4.5 Oikeudellisten käsitteiden merkityksestä.....	29
1.5 Tutkimusaineisto	33
1.5.1 Säädännäisen oikeuden merkitys velvoiteoikeudessa.....	33
1.5.2 Kauppatapa ja käytännöt	36
1.5.3 Reaaliset argumentit	38
1.5.4 Perusoikeudet velvoiteoikeudellisissa horizontaalisuhteissa	42
1.5.5 Ulkomainen aineisto.....	46
1.5.6 Kansainväliset sopimusoikeudelliset periaatekokoelmat.....	48
1.6 Tutkimuksen rakenne	51

2	SOPIMUKSENTEKOTUOTTAMUS JA VASTUUMUOTOEROTTELU	53
2.1	Yleistä	53
2.2	<i>Culpa in contrahendo ja culpa in contractu</i>	58
2.3	Vastuumuotojen keskeiset soveltamisalat	62
2.3.1	Deliktivastuu	62
2.3.2	Sopimusvastuu.....	68
2.4	Vastuumuotojen väliin sijoittuvat vastuutilanteet	73
2.4.1	Erityiseen luottamusasemaan perustuva vastuu ..	73
2.4.2	Sopimuksenulkoiset vahingot sopimussuhteissa..	81
2.4.3	Puhtaiden varallisuusvahinkojen korvaaminen sopimusperusteisesti.....	84
2.4.4	Korostettu huolellisuusvelvollisuus.....	89
2.4.5	Sopimussuhteen häirintä.....	93
2.4.6	Asiantuntijan toimeksiantosuhteen ylittävä vastuu.....	96
2.4.7	Kaksiasianosaissuhteen ylittävä vastuu sopimusketjussa	99
2.5	Sopimusvastuun ulottaminen sopimusneuvotteluihin ..	104
2.6	Sopimuksentekotuottamus sopimuksenulkoisena vastuumuotona	107
2.7	Sopimuksentekotuottamuksen yleisiä piirteitä.....	113
2.7.1	Näyttö- ja väittämistaakka	113
2.7.2	Vanhentuminen.....	118
2.8	Yhteenveto	120
3	PÄÄSOPIMUSTA EDELTÄVÄT SOPIMUKSET JA NEUVOTTELUTULOKSEN DOKUMENTOINTI	127
3.1	Yleistä	127
3.2	Pääsopimusta koskevat sopimukset.....	129
3.2.1	Esisopimukset.....	129
3.2.2	Ehdolliset sopimukset	133
3.2.3	Optiosopimukset	135
3.2.4	Käsiraha, varausmaksu ja ennakkomaksu	136
3.2.5	Vahvistusilmoitukset ja -sopimukset	140

3.3	Aiesopimukset ja neuvottelumuistiot	145
3.3.1	Yleistä	145
3.3.2	Aiesopimuksessa ilmaistun aikomisen sitovuus...	148
3.4	Neuvottelukuluja koskevat sopimukset ja vastuunrajoitukset.....	153
3.4.1	Yleistä	153
3.4.2	Sopimuksentekotuottamukseen perustuvan vastuun poissulkeminen.....	156
3.5	Sopimusneuvotteluja koskevat sopimukset.....	160
3.5.1	Sopimuksentekomenettelyä koskevat sopimukset	160
3.5.2	Salassapito	162
3.5.3	Rinnakkaisten neuvottelujen kieltö.....	164
3.5.4	Rekrytointikieltö	168
3.5.5	Riidanratkaisu	170
3.6	Yhteenvedo.....	172
4	SOPIMUKSEN SYNTYMINEN	
	SOPIMUSNEUVOTTELUISSA	177
4.1	Yleistä.....	177
4.2	Sopimusvapaus ja sopimuksen syntyminen	179
4.3	Tahdonilmaisuihin perustuva sopimuskäsitys.....	184
4.3.1	Sopimuksen perinteinen määritelmä	184
4.3.2	Tahdon ja luottamuksen merkitys.....	188
4.3.3	<i>Culpa in contrahendo</i> ja tahdonilmaisujen kautta syntyvä sopimus	194
4.3.4	Sopimus- ja lupausteorian mukainen tahdonilmaisujen sitovuus	198
4.4	Sopimus ilman tahdonilmaisuja.....	203
4.4.1	Sopimuskäsitteen laajentuminen.....	203
4.4.2	Sopimuksen syntykriteerien ennakoitavuus.....	211
4.5	Neuvottelujen tuloksena syntyvä sopimus	213
4.5.1	Tarjous-vastaus -mekanismi sopimusneuvotteluissa	213
4.5.2	Muut tahdonilmaisut sopimusneuvotteluissa	216

4.5.3	Sopimuksen syntymisen yleiset kriteerit.....	219
4.5.4	Sopimuksen syntyminen ja sisällön tulkinta.....	224
4.5.5	Sopimusneuvottelujen jälkeisen toiminnan merkitys sopimuksen syntymiseen	228
4.5.6	Passiivisuuden vaikutus sopimuksen syntymiseen	230
4.6	Määrämuotoiset sopimukset	235
4.6.1	Yleistä.....	235
4.6.2	Tapaan ja käytäntöön perustuvat muotovaatimukset	239
4.6.3	Muotovarauman syntyminen	240
4.6.4	Muotovarauman merkitys sopimuksen syntymiseen	243
4.6.5	Pääsopimuksen muotovaatimusten vaikutus esisopimuksen muotoon	249
4.7	Yhteenvedo.....	253
5	VASTUUPERUSTE KATKENNEISSA SOPIMUSNEUVOTTELUISSA	259
5.1	Yleistä.....	259
5.2	Sopimusneuvottelut ja neuvotteluriski	262
5.3	Tuottamus vastuun perusteena.....	264
5.4	Lojaliteettiperiaate sopimusneuvotteluissa.....	268
5.4.1	Mitä sopimusoikeudellinen lojaliteettiperiaate tarkoittaa?.....	268
5.4.2	Lojaliteettiperiaatteen ja oikeustoimen sovittelun suhde.....	278
5.4.3	Lojaliteettiperiaate ja sopimuksentekotuottamus	283
5.5	Tiedonantovelvollisuudet sopimusneuvotteluissa.....	289
5.5.1	Selonotto- ja tiedonantovelvollisuuksien suhde..	289
5.5.2	Tiedonantovelvollisuudet ja sopimuksen syntyminen.....	292
5.5.3	Päämiehen vastuu sopimusta edeltävästä tiedonantovirheestä.....	296
5.5.4	Tiedonantovelvollisuudet ja katkenneet sopimusneuvottelut	300

5.6 Virheellisen luottamuksen herättäminen	
sopimuksen syntymiseen	303
5.6.1 Yleistä	303
5.6.2 Sopimuksen syntyä koskeva luottamus ja sopimuksen syntyminen	306
5.6.3 Sopimuksen syntymiseen kohdistuvan luottamuksen arviointi.....	309
5.6.4 Voidaanko sopimusneuvotteluista vetäytymiselle edellyttää syytä?.....	313
5.6.5 Tuottamusta koskevan näyttötaakan kääntyminen.....	317
5.6.6 Sopimusvastuu neuvottelukuluista.....	320
5.6.7 Perusteettoman edun palautukseen perustuva korvaus	325
5.7 Luottamuksellisen tiedon väärinkäyttö.....	331
5.7.1 Liikesalaisuuksien lakisääteinen suoja.....	331
5.7.2 Luottamuksellinen tieto ja sopimuksentekotuottamus	333
5.8 Muu hyvän neuvottelutavan rikkominen	335
5.8.1 Neuvottelujen käyminen ilman sopimuksentekotarkoitusta	335
5.8.2 Epätasaisen neuvotteluvoiman väärinkäyttö	338
5.9 Pätemättömään sopimukseen perustuva vahingonkorvausvastuu	343
5.9.1 Oikeustoimilain 3 luvun pätemättömyysperusteet	343
5.9.2 Muotovirhe.....	345
5.9.3 Kelpoisuuden puuttuminen.....	347
5.10 Yhteenvedo	348
6 EDUSTUSVALTA JA KORVAUSVELVOLLISUUDEN KOHDISTAMINEN	355
6.1 Yleistä	355
6.2 Edustusvalta ja sopimuksen syntyminen.....	358
6.2.1 Yleistä oikeushenkilön edustamisesta	358
6.2.2 Oikeushenkilöiden lakisääteinen edustus	359

6.2.3	Tahdonilmaisuihin perustuva valtuutus	363
6.2.4	Valtuutusta koskevan luottamuksen merkitys.....	365
6.2.5	Valtuutetun oikeustoimilain 25 §:n mukainen vastuu	370
6.3	Sopimuksentekotuottamukseen perustuvan korvausvelvollisuuden kohdistaminen	374
6.3.1	Yleistä vastuuvollisuuden määrittämisestä	374
6.3.2	Neuvotteluosapuolen oma tuottamus	380
6.3.3	Neuvotteluita käyvien henkilöiden tuottamus ...	385
6.3.4	Vastuun kanavoiminen ja yhteisvastuullinen korvausvelvollisuus	387
6.3.5	Sopimuksentekotuottamuksen kattama henkilöpiiri.....	391
6.3.6	Vastuun sisäinen kohdistaminen	393
6.4	Yhteenveto.....	396
7	VAHINGONKORVAUKSEN MÄÄRÄ	399
7.1	Yleistä	399
7.2	Vahingon korvaamisen tavoitteet	402
7.3	Differenssiopin mukainen vahingon määrittely	404
7.4	Restituutio ja sopimusedut.....	407
7.5	Sopimuksentekotuottamuksella aiheutetun vahingon määrittely.....	412
7.5.1	Hypoteettiset tapahtumainkulut katkenneissa sopimusneuvotteluissa	412
7.5.2	Negatiivinen sopimusetu ja differenssioppi	415
7.5.3	Voiko positiivinen sopimusetu tulla korvattavaksi sopimuksentekotuottamuksen perusteella?	419
7.6	Korvausvastuuta rajoittavat seikat.....	424
7.6.1	Vahingon ennakoitavuus.....	424
7.6.2	Vahingonkärsijän myötävaikutus	430
7.6.3	Normin suojatarkoitus.....	435
7.6.4	Vahingonkorvauksen sovittelu	439
7.7	Erityisiä korvaustilanteita	443
7.7.1	Vilpillinen tarjouskilpailu	443

7.7.2 Pätemätön sopimus	446
7.7.3 Liikesalaisuuslain mukainen korvaus.....	448
7.8 Yhteenvedo	450
8 JOHTOPÄÄTÖKSET	455
8.1 Sopimus- ja deliktivastuu sopimusneuvotteluissa.....	455
8.2 Sopimuksen syntyminen ja sopimuksen- tekotuottamus.....	459
8.3 Sopimuksentekotuottamus ja neuvotteluriski	462
LÄHTEET	465
OIKEUSTAPAUSHAKEMISTO	501
ASIAHAKEMISTO.....	511